



Tom 29/2019, ss. 55–74
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2019.29(3)
www.ne.pwsplock.pl

Julita Jezierska

program doktorancki w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych
Zakład Ubezpieczeń Społecznych

WPŁYW INTERWENCJONIZMU PAŃSTWOWEGO NA ROZWÓJ GOSPODARKI PÓŁNOCY I POŁUDNIA WŁOCH W OKRESIE OD WYBUCHU I WOJNY ŚWIATOWEJ DO LAT SZEŚĆDZIESIĄTYCH XX WIEKU

**THE IMPACT OF STATE INTERVENTION ON THE DEVELOPMENT
OF THE ECONOMY OF NORTHERN AND SOUTHERN ITALY
IN THE PERIOD FROM THE OUTBREAK OF WORLD WAR I
TO THE SIXTIES OF THE TWENTIETH CENTURY**

Streszczenie

W artykule podjęto próbę oceny skuteczności polityki interwencyjnej prowadzonej przez kolejne rządy Włoch poprzez syntezę wybranych zagadnień z historii gospodarczej państwa. Opracowanie przedstawia działania polityczno-gospodarcze podejmowane przez polityków włoskich, mające na celu rozwój gospodarczy kraju, w szczególności rozwój południowego regionu Włoch oraz próbę

Summary

The article seeks to assess the effectiveness of the intervention policy pursued by successive Italian governments through the synthesis of selected issues from the state's economic history. The study presents the political and economic activities undertaken by Italian politicians aimed at the economic development of the country, in particular the development of the southern region of Italy and the attempt

ujednoczenia państwa w zakresie osiągniętych wyników ekonomicznych. Analiza obejmuje okres od wybuchu I wojny światowej, poprzez rządy sprawowane przez Benito Mussoliniego i lata powojenne, aż do lat sześćdziesiątych XX wieku.

Słowa kluczowe: gospodarka Włoch, polityka interwencyjna, rozwój gospodarczy, Południe Włoch

to unify the state in terms of economic results. The analysis covers the period from the outbreak of World War I, through the rule of Mussolini and the postwar years until the sixties of the twentieth century.

Keywords: Italian economy, intervention policy, economic development, South of Italy

WPROWADZENIE

Przedmiotem artykułu jest analiza polityki interwencyjnej władz włoskich, na przykładzie wybranych podmiotów, powołanych w celu podejmowania działań ingerujących w gospodarkę oraz wpływ tych działań na wyniki ekonomiczne Włoch. Przeprowadzona w artykule analiza ukazuje szereg wybranych przedsięwzięć gospodarczych, poczynając od wybuchu I wojny światowej do lat sześćdziesiątych XX wieku, których celem był zarówno postęp społeczno-gospodarczy całego kraju, jak również wyrównanie poziomu rozwoju gospodarczego południowej części Włoch, względem bogatej północy.

W literaturze odnoszącej się do rozwoju gospodarki Włoch, kwestia dotycząca przedmiotu jedności państwa, rozpatrywanego w różnych aspektach, m.in. ich jednorodności gospodarczej, politycznej, społecznej oraz kulturowej pozostaje w kręgu zainteresowania od momentu utworzenia zjednoczonego państwa włoskiego, tj. 1861 r. Zaznaczyć należy, że na poziomie prawa konstytucyjnego Włochy stanowią jedno państwo, gdyż z przepisu Art. 5 konstytucji włoskiej (która weszła w życie 1 stycznia 1948 r.) wynika, że: „Republika *jednolita i niepodzielna* uznaje i wspiera samorząd lokalny; urzędy w działalności służb podlegających państwu najszerzą decentralizację administracji; dostosowuje zasady i system swojego ustawodawstwa do wymagań samorządu i decentralizacji” [Fornaro, 2016, s. 303].

Od momentu zjednoczenia państwa włoskiego specyfika gospodarki włoskiej polegała na określeniu jej jako gospodarki dualnej, czyli takiej, w której obszar słabo rozwinięty gospodarczo stanowi znaczną część krajowego systemu ekonomicznego. Dodatkowym elementem świadczącym o istniejącym dualizmie tej gospodarki jest podobny obszar terytorialny oraz istniejące zasoby siły roboczej na obu częściach kraju, różniących się poziomem rozwoju gospodarczego, lecz stanowiących jedno państwo.

Pod względem ekonomicznym i społecznym Włochy są podzielone na dwie strefy: bogatą północ i biedne południe. Włochy północne stanowią jeden z najbardziej uprzemysłowionych regionów świata, gdzie duże ośrodki miejskie, ze zindustrializowanym przemysłem generują gros dochodu narodowego. Gospodarka południa jest słabo rozwinięta, z przewagą uprawy rolnej, a bezrobocie jest dwa razy wyższe niż na północy [Kozioł-Nadolna, 2016, s. 146] Istniejące dysproporcje w poziomie społeczno-gospodarczym pomiędzy północną, a południową częścią Włoch, przyczyniły się do intensyfikacji podejmowanych działań na rzecz ujednoczenia kraju w zakresie rozwoju gospodarczego.

Jak już wspomniano, w artykule nakreślono działania podejmowane przez państwo włoskie w odniesieniu do wzrostu gospodarczego całego kraju, w okresie trwania I wojny światowej, po jej ukończeniu, w trakcie rządów Benito Mussoliniego, a następnie po zakończeniu II wojny światowej, do okresu tzw. cudu gospodarczego. Dodać należy, że polityka gospodarcza Włoch, zmierzająca do rozwoju regionalnego południa została wprowadzona dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej. Utworzenie Kasy Południa – instytucji prawa publicznego, której powierzono finansowanie i koordynowanie działań gospodarczych państwa nakierowanych na rozwój południowej części Włoch, usankcjonowane zostało ustawą nr 646 parlamentu włoskiego w 1950 r. Na kanwie jej prerogatyw Kasa podejmowała różne działania zachęcające przedsiębiorców do inwestowania w tym regionie. Z uwagi na to, że mimo stosowania wielu zachęt w postaci bodźców finansowych i podatkowych do inwestowania w tej części kraju, nie uzyskano oczekiwanych wyników inwestycyjnych kapitału prywatnego, realizację polityki uprzemysłowienia tzw. Południa powierzono sektorowi państwowemu, w tym IRI – Instytutowi Rekonstrukcji Przemysłowej (Istituto di Ricostruzione Industriale) oraz ENI – Narodowemu Koncernowi Naftowemu (Ente Nazionale Idrocarburi). Prężnemu wzrostowi gospodarki włoskiej od końca lat czterdziestych do sześćdziesiątych XX wieku sprzyjała pomoc uzyskana przez Włochy w ramach Planu Marshalla. Dalsze działania, nazywane programowaniem gospodarczym zwiększyło skuteczność prowadzonej przez państwo włoskie polityki gospodarczej całego kraju, z naciskiem na jego południową część. Realizacja tych zamierzeń mieściła się, m.in. w Planie Sinigagli, polegającym na rekonstrukcji i rozwoju branży hutniczej, Planie Vanoniego, nazwanym dziesięcioletnim planem rozwoju dochodów i zatrudnienia we Włoszech w latach 1955–1964, oraz działaniach Funduszu dla Południa (Cassa per il Mezzogiorno). Unaoczniając panującą wówczas sytuację społeczno-gospodarczą obszar Me-

zzogiorno¹ zamieszkiwało według spisu ludności z 1951 r. 17 380 000 osób, czyli 37,2% ówczesnej ludności Włoch (w tym 25,1% na Południu kontynentalnym i 12,1% na Sycylii i Sardynii). Natomiast powierzchnia Włoch wynosiła 301 126 km², przy czym region południowy 123 050 km², co stanowi 40,8% ogólnej powierzchni kraju. O niskim poziomie rozwoju gospodarczego południowej części Włoch w latach pięćdziesiątych XX wieku świadczyć może wysoki procent siły roboczej zatrudnionej w rolnictwie, tj. 54,8% ogółu zatrudnionych wobec 22,7% we Włoszech północno-zachodnich [Trznadel, 1988, s. 104]. Powyższe dane ukazują już na wstępie specyfikę dychotomii włoskiej gospodarki, z jej ogromnymi dysproporcjami obejmującymi zakres zarówno ilościowy, jak również jakościowy poziomu jej rozwoju.

1. INTERWENCJONIZM PAŃSTWOWY WŁOCH PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

1.1. Konsorcjum na rzecz Subwencji dla Przemysłu

Perspektywa przystąpienia państwa włoskiego do I wojny światowej wiązała się z koniecznością finansowania produkcji wojennej. Wobec powyższego, w 1914 r., grupa czterech włoskich banków powołała do istnienia Konsorcjum na rzecz Subwencji dla Przemysłu (Consortio per Sovvenzioni su Valori Industriali). Celem powołanego podmiotu było finansowe wspieranie produkcji wojennej, wybranych branż włoskiego przemysłu, m.in. hutnictwa, przemysłu stoczniowego oraz maszynowego. Dodać należy, że konsorcjum realizowało interesy gospodarcze państwa włoskiego, pomimo braku formalnego usankcjonowania go przez władze państwowe. Taka zależność wynikała z organizacyjnych i personalnych związków Konsorcjum z Bankiem Włoch (Banca d'Italia) [Janek, 2016, s. 139].

Kolejny etap, w którym jasno zarysował się interwencjonizm państwa włoskiego w dziedzinie gospodarczej, dotyczy okresu po zakończeniu I wojny światowej. W sytuacji kryzysu, który dotknął włoskie hutnictwo, dotychczas

¹ Mezzogiorno jest to obszar obejmujący Basilicatę, Kampanię, Kalabrię, Apulię i Sycylię na południu Włoch, jak również Molise i Abruzję, które geograficznie leżą w środkowych lub południowo-środkowych Włoszech. Niektórzy włączają do Mezzogiorno również Sardynię i południową część Lacjum. Włosi często mówią o południowych Włoszech *Il Meridione* (południe). Wyrażenia *Meridione* i *Mezzogiorno* są używane wymiennie, choć słowo *Meridione* ma mniejszy związek z nim bagaż kulturowy i polityczny. Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT) używa obecnie zwrotu *Italia Meridionale* zamiast *Mezzogiorno*. ISTAT wyłącza Sycylię, Sardynię i południowe Lacjum ze swej definicji „Italia Meridionale”, ale włącza Abruzzo i Molise.

zaangażowane w produkcję zbrojeniową, dla ratowania największego i kluczowego przedsiębiorstwa tej branży, tj. spółki Ansaldo, rząd dekretem nr 233 z 4 marca 1922 r., powołał przy Konsorcjum na rzecz Subwencji dla Przemysłu, tzw. Autonomiczną Sekcję Specjalną, której powierzył zadanie sanacji tej spółki i przywrócenia jej płynności finansowej. Warto dodać, że działaniami naprawczymi zostały objęte także banki będące największymi wierzycielami Ansaldo, m.in. Banca Italiana di Sconto, Banca Italiana di Credito e Valori oraz Societa Finaziaria per l'Industria e Commercio. W 1926 r. wszystkie aktywa i zadania Autonomicznej Sekcji Specjalnej przejął powołany w jej miejsce Instytut Likwidacyjny (Istituto di Liquidazioni) [Janek, 2016, s. 140].

1.2. Polityka gospodarcza w okresie rządów Benito Mussoliniego

Od początku rządów Mussoliniego, tj. od 1922 r., gdy otrzymał on tekę premiera rządu od króla Wiktora Emanuela III, ważnym aspektem rządów jego gabinetu było wprowadzenie reform gospodarczych. Polityka rządu prowadziła do zmian opartych na tzw. samowystarczalności, dotyczącej wszelkich potrzeb gospodarki, zarówno konsumpcyjnych, jak i produkcyjnych, które winny być zaspokajane w ramach własnych możliwości. W celu realizacji tej polityki rozwijano przemysł zbrojeniowy oraz gromadzono surowce energetyczne. Prowadzone przez Mussoliniego działania polegające na ograniczeniu importu, przy jednoczesnej próbie wzrostu eksportu, w pewnej mierze przyniosły sukces ekonomiczny tej polityki, w koloniach i państwach zależnych (takich jak Albania). Powołany w 1922 r. minister finansów Alberto De Stefani² przeprowadził reformy skutkujące radykalnym zmniejszeniem wydatków państwowych, zlikwidowaniem deficytu budżetowego, ustabilizowaniem lira metodami monetarystycznymi, denacjonalizacją obszarów znajdujących się uprzednio w rękach państwa, obniżeniem podatków oraz umożliwieniem inwestowania środków finansowych kapitałowi prywatnemu. Podjęte wówczas działania rządu wpłynęły na wzrost produkcji oraz spadek bezrobocia. Dymisja De Stefani była przejściem od tzw. faszyzmu liberalnego do kapitalizmu i korporacjonizmu [Trznadel, 1988, s. 79].

W latach dwudziestych XX wieku we Włoszech podjęto próbę ujednoczenia stosunków społeczno-gospodarczych. Ustanowienie pokoju społecznego między pracodawcami i pracownikami wprowadziła, m.in. ustawa z 3 kwietnia 1926 r. sankcjonująca społeczny ustrój korporacyjny. Jej celem było zakazanie strajków, wprowadzenie umów zbiorowych, oraz określenie, że spory pomię-

² Alberto De Stefani (1897-1969) włoski polityk i ekonomista, odpowiedzialny za gospodarkę włoską od 1922 do 1925 r.

dzy pracodawcami a pracownikami miały być rozpoznawane przez Trybunał Pracy. Współpraca pomiędzy kapitałem i pracą miała funkcjonować na kanwie wydanej 21 kwietnia 1927 r. Karty Pracy [Klimiuk, 2014, s. 231]. Wspomnieć należy, że gospodarka włoska w okresie rządów Mussoliniego charakteryzowała się, tzw. systemem korporacyjnym, którego przejawem było podporządkowanie gospodarki interesom państwa, które poprzez korporacje wpływały na jej funkcjonowanie. Przedstawicielami korporacji byli pracodawcy, pracownicy oraz przedstawiciele państwa reprezentujący partię faszystowską, a do jej zadań należała pełna kontrola cen, płac oraz warunków pracy, realizowana poprzez korporacje [Klimiuk, 2014, s. 239]. W celu usankcjonowania działań podejmowanych przez korporacje, na podstawie dekretów królewskich z 2 lipca 1926 r. i 14 lipca 1927 r. zreformowanych ustawą z 20 marca 1930 r., powołano Radę Narodową Korporacji, której przewodniczył szef rządu, będącej organem powiązaniem z siecią korporacji zawodowych oraz z partią faszystowską [Krzyżanowski, 1933, s. 74].

Działania rządu, które polegały na stosowaniu polityki interwencyjnej państwa w latach 1929 r. do 1933 r., przeprowadziły Włochy przez wielki kryzys gospodarczy. W tym okresie poziom globalnej produkcji przemysłowej Włoch obniżył się o 27% [Klimiuk, 2014, s. 239]. Następstwem kryzysu był spadek produkcji, ograniczenie obrotów wewnętrznych i zagranicznych, brak lokat kapitałowych. Rząd włoski podjął drastyczne działania podatkowe, których zadaniem było przeciwdziałanie deficytowi oraz ograniczono wydatki budżetowe, w postaci obniżki płac.

Hamulcem rozwoju przemysłowego Włoch było wówczas zacofane rolnictwo i niski poziom życiowy mieszkańców miast i wsi, co miało bezpośredni wpływ na ograniczenie rynku wewnętrznego. Przyczynami tego ograniczenia były wówczas duże dysproporcje między regionami północnymi i południowymi Włoch, niskie płace w przemyśle oraz słaby rozwój rolnictwa.

1.3. Powołanie Instytutu Rekonstrukcji Przemysłowej

Przejawem interwencji gospodarczej państwa włoskiego było bezpośrednie wywieranie wpływu na gospodarkę, czego wyrazem było utworzenie systemu angażowania udziałów państwowych w spółkach akcyjnych. Pod koniec lat dwudziestych XX wieku rząd włoski w coraz większym stopniu zaczął ingerować w działania banków. Przyczyny tej interwencji, podejmowane wobec Credito Italiano, Banca Commerciale i Banco di Roma wynikały z udzielania pożyczek firmom przemysłowymi i handlowym, które jako zabezpieczenie

wskazywały akcje zadłużonych spółek. W przypadku bankructwa pożyczkobiorców, banki pozostawały z bezwartościowymi papierami, co powodowało ich złą sytuację finansową, bądź bankructwo. W 1931 r. została utworzona instytucja finansowa, której zadaniem było dostarczanie kredytów przemysłowych pod nazwą IMI (Istituto Mobiliare Italiano) [Clark, 2009, s. 415]. W ślad za utworzonym podmiotem, dekretem rządu z 24 stycznia 1933 r. powołano do istnienia instytucję zarządzającą udziałami państwowymi Instytut Rekonstrukcji Przemysłowej – IRI (Istituto di Ricostruzione Industriale). Do głównych zadań IRI należało uzdrowienie przemysłu i systemu bankowego, po krachu bankowym, którego początek miał miejsce w latach dwudziestych XX wieku, a który osiągnął punkt kulminacyjny w latach wielkiego kryzysu. Należy dodać, że instytucja ta utworzona została jako kontynuator działającego podczas pierwszej wojny Konsorcjum Subwencji Przemysłowych [Klimiuk, 2014, s. 235].

Na czele IRI stanął zaufany doradca ekonomiczny Mussoliniego, Alberto Beneduce³. Wśród firm, których Instytut stał się akcjonariuszem, w dużej części większościowym, znalazły się przedsiębiorstwa przemysłu stocznioowego, metalurgicznego, maszynowego, energetycznego oraz obsługujące sieci telekomunikacyjne. Alberto Beneduce stworzył nowy rodzaj przedsiębiorstw, których zadaniem była kooperacja z wielkimi prywatnymi firmami, m.in. Fiatem. Działania tych przedsiębiorstw miały wpływ na sukces rządów faszystowskich, gdyż ich zaletą było angażowanie zasobów państwowych w przedsięwzięcia gospodarcze, a przypadku konieczności mogły wyprzedawać majątek trwały [Clark, 2009, s. 416].

W ramach IRI zostały wyodrębnione dwa działy:

- pierwszym z nich były Banki, które znalazły się pod nadzorem, tzw. sekcji finansowania,
- drugi dział stanowiły pozostałe podmioty podporządkowane, tzw. sekcji przekształceń.

Następnie Instytut przystąpił do tworzenia spółek finansowo-zarządzających, w których posiadał 100% udziałów i na które cedował uprawnienia właścicielskie. Dla sfinansowania działalności nowo powoływanych podmiotów IRI wyemitował w latach 1935-1937 trzy transze dwudziestoletnich obligacji zamiennych na akcje o łącznej wartości 2,2 mld lirów. Największe transakcje reprivatyzacyjne w tym czasie stanowiła sprzedaż w 1935 r. dwóch spółek energetycznych: Edison i Batogi za kwotę 1,4 mld lirów (100 mln USD). Militarne

³ Alberto Beneduce (1877-1944) włoski polityk, finansista, założyciel państwowych instytucji finansowych we Włoszech.

zaangażowanie Włoch miało wpływ na utrzymanie w rękach reżimu Mussoliniego kontroli nad strategicznymi dla kraju przedsiębiorstwami i sektorami gospodarki, co wpłynęło w negatywny sposób na działania IRI, który przekształcono 24 czerwca 1937 r. w tzw. przedsiębiorstwo permanentne, któremu powierzono na stałe zarządzanie aktywami państwowymi w gospodarce. Głównym źródłem finansowania Instytutu miały być emisje wieloletnich obligacji gwarantowanych przez państwo. W 1937 r. IRI zatrudniał 201 tys. pracowników i kontrolował 42% włoskiego kapitału akcyjnego, w tym 100% w przemyśle metalurgicznym produkującym na potrzeby armii oraz po 80% w sektorze bankowym i w przemyśle stoczniowym [Janek, 2016, s. 143]. W czerwcu 1940 r. Włochy przystąpiły do wojny po stronie hitlerowskich Niemiec, toteż w latach 1940–1943 działalność IRI została podporządkowana celom zbrojeniowym. Po 1943 r. Instytut utrzymał status głównego administratora własności państwowej.

Należy wskazać, że 1939/40 był pierwszym rokiem budżetowym, związanym z bezpośrednim finansowaniem udziału Włoch w II wojnie światowej. Finansowanie wojny było dla Włoch faszystowskich trudnym zadaniem, którego wyrazem było duże obciążenie podatkowe ludności, wysokie zadłużenie państwowe na głowę ludności, oraz z inflacją. Finansowanie kosztów wojennych odbywało się poprzez inflację i emisję bonów skarbowych [Klimiuk, 2014, s. 247].

2. POWOJENNA SYTUACJA POLITYCZNA I EKONOMICZNA WŁOCH

Zakończenie II wojny światowej, zmiana układu sił politycznych oraz społeczno-ekonomicznych we Włoszech doprowadziły do nowego podejścia do problematyki rozwoju gospodarczego, a w szczególności południowej części Włoch przez Republikę Włoską, proklamowaną w wyniku referendum z 1946 r. W tym okresie politycy zwrócili pilną uwagę na konieczność wyrównywania szans obu części kraju, gdyż niedorozwój Południa stanowił wielką trudność w odrodzeniu się państwa. Podjęte wówczas działania, mające na celu odnowę powojennych Włoch były wyrazem solidarności społecznej. Należy dodać, że straty spowodowane zniszczeniami wojennym wyniosły we Włoszech około 20% majątku narodowego. Największe z nich dotyczyły transportu, wśród którego wyróżnić można urzędnictwa portowe, linie kolejowe, flotę handlową, transport samochodowy. Straty systemu produkcyjnego szacowano na 3200 mld lirów, co trzykrotnie przewyższało dochód narodowy wytworzony w 1938 r. W przemyśle hutniczym odnotowano najwyższe straty, gdyż uszkodzeniu uległy wszystkie

zakłady położone na wybrzeżu, tj. Bagnoli, Piombino, Cornigliano [Trznadel, 1988, s. 96].

Na uwagę zasługuje fakt, że prowadzone w czasie II wojny światowej działania wojskowe, trwające ok. dwóch lat, zaważyły na organizacji podstawowych usług gospodarczych w podzielonym na dwie odrębne strefy kraju, z których każda znajdowała się pod inną kontrolą. Północ we wrześniu 1943 r. została zajęta przez Niemców, zaś Południe w sierpniu 1943 r. przez Aliantów. Podział ten spowodował, m.in. ogromne różnice w poziomie cen między dwoma obszarami. Wskaźnik cen artykułów konsumpcyjnych był na południu Włoch znacznie niższy niż w części północnej, w której brakowało produktów rolnych [Klimiuk, 2016a, s. 166]. Począwszy od czerwca 1946 r. do września 1947 r. nastąpił okres znacznego wzrostu cen, który wpłynął na chęć konsumentów do wyzbywania się gotówki i lokowania jej w dobrach trwałych, co w następstwie wzmożenia popytu na te dobra spowodowało wzrost stopy procentowej [Klimiuk, 2016a, s. 168]. Produkcja rolna w 1944 r. spadła do 76% w porównaniu z 1938 r., a następnie w 1945 r. nastąpił dalszy jej spadek do 55–60% spowodowany długotrwałą suszą, która zniszczyła część zbiorów oraz brakiem wysokogatunkowych nasion, nawozów sztucznych, środków owadobójczych. Dla przemysłu i gospodarki powojennych Włoch znaczące były dostawy węgla, którego Włochy wydobywały wówczas do 1 mln ton rocznie. Produkt narodowy brutto szacowany w cenach z 1938 r. obniżył się z poziomu 153 mld lirów w 1938 r. i 128 mld lirów w 1943 r. do 95 mld w 1944 r. i 77 mld lirów w 1945 r. [Klimiuk, 2016a, s. 169]. Olbrzymią barierą dla rozwoju gospodarki powojennych Włoch stanowił permanentny niedostatek podstawowych surowców energetycznych, przede wszystkim węgla kamiennego, którego niedobór w tym czasie wynosił 55%. Niewystarczająca była również podaż energii elektrycznej, której produkcja w porównaniu z 1938 r. była niższa o blisko 20%. Poważnym problemem dla wielu przedsiębiorstw, w sytuacji faktycznego załamania się włoskiego systemu finansowego, było utrzymanie na bezpiecznym poziomie płynności finansowej [Janek, 2016, s. 145].

Po 1948 r. politycy podjęli decyzję o redukcji deficytu w obrotach handlowych, postawiono na stabilizację monetarną i uzdrowienie finansów publicznych, podniesienie podatków, zamrożenie płac, ustabilizowanie cen, zaostrzenie kryteriów przyznawania przedsiębiorstwom kredytów bankowych i wzrostu kosztów ich obsługi. Przedsiębiorstwa sektora państwowego, w tym podporządkowane IRI, miały ułatwiony dostęp do kredytów bankowych i korzystały z gwarancji rządowych. Wynikiem realizowania programu ministra skarbu i finansów

Luigiego Einaudiego⁴ była nowa polityka finansowa, mająca na celu obronę siły nabywczej lira i zahamowanie inflacji [Trznadel, 1988, s. 97]. Działania te miały na celu stworzenie przesłanek makroekonomicznych do otwarcia się zamkniętej dotychczas gospodarki włoskiej na międzynarodową wymianę handlową.

2.1. Europejski Program Odbudowy – Plan Marshalla

Ogromną rolę w rozwoju gospodarczym Włoch odegrała pomoc udzielona w ramach planu Marshalla⁵. Początkowo, w 1949 r. pomoc ta polegała na przekazaniu Włochom towarów konsumpcyjnych, m.in. zboża oraz surowców w postaci węgla, bawełny, produktów naftowych. Następnie Amerykanie zaczęli dostarczać maszyny i wyposażenie dla przemysłu. Do połowy 1950 r. amerykańska pomoc wyniosła 1,5 mld USD [Piotrowska–Hochfeld, 1964, s. 19]. Co ważne, gros udzielonej pomocy została wykorzystana na rozbudowę i modernizację produkcji, obejmującą w szczególności monopol przemysłowy Włoch. Dostawy realizowane w ramach planu Marshalla stworzyły podstawę do modernizacji i unowocześnienia procesów technologicznych przemysłu włoskiego, która objęła swym zasięgiem zakłady produkcyjne wielkich koncernów, tj. Fiat, Falck, Montecatini, SNIA-Viscosa, Italcementi [Piotrowska–Hochfeld, 1964, s. 20]. Udzielona pomoc przyczyniła się do szybkiego rozwoju gospodarki włoskiej, obejmującej przemysł hutniczy, maszynowy, włókien sztucznych i syntetycznych. Ożywienie koniunktury dało początek trwałemu trendowi wzrostowemu w gospodarce.

Krokiem milowym w rozwoju gospodarczym Włoch w latach pięćdziesiątych XX wieku była strategia industrializacji polegająca na udzieleniu pierwszeństwa hutnictwu oraz przemysłowi ciężkiemu i maszynowemu, jako branżom kluczowym dla rozwoju całego przemysłu. Realizację osiągnięcia założonego celu uprzemysłowienia gospodarki powierzono koncernowi IRI, podmiotowi o ustabilizowanej pozycji, kapitale oraz gwarancjach rządowych. W kręgu zainteresowania podjętej wówczas strategii znalazły się branże o dużym potencjale rozwojowym, tj. przemysł chemiczny, motoryzacyjny i AGD, usługi telekomunikacyjne, transport lotniczy, budowa autostrad i budownictwo przemysłowe.

⁴ Luigi Einaudi (1874–1961) liberalny ekonomista, Senator (1919 r.), wicepremier w rządzie A. De Gasperiego, gubernator Banca d'Italia (1945–1948), prezydent republiki (1948–1955).

⁵ Plan Marshalla (ang. European Recovery Program, tłum. Program Odbudowy Europy) – plan Stanów Zjednoczonych mający służyć odbudowie gospodarek krajów Europy Zachodniej po II wojnie światowej, obejmujący pomoc w postaci surowców mineralnych, produktów żywnościowych, kredytów i dóbr inwestycyjnych.

2.2. Plan Sinigagli

W latach 1948–1954 wdrożono wiele kluczowych dla gospodarki włoskiej przedsięwzięć, m.in. sanację hutnictwa, która była wynikiem wzrostu popytu na stal ze strony przemysłu ciężkiego i maszynowego, m.in. na potrzeby powojennej odbudowy kraju. Sektor państwowy przyjął w 1948 r. plan rekonstrukcji i rozwoju branży hutniczej – plan Sinigagli⁶. Plan ten zakładał odbudowę zniszczonej w czasie wojny huty w Cornigliano, restrukturyzację zakładów w Piombino i Bagnoli oraz modernizację pozostałych przedsiębiorstw. W wyniku podjętych działań koszty działalności hut miały ulec obniżeniu, planowano wzrost produkcji stali i uniezależnienie się od jej importu. Plan Sinigagli miał być realizowany przez IRI, grupę kapitałową Finsider, której powierzono na ten cel 15 mld lirów pochodzących z kredytu uzyskanego w ramach planu Marshalla. W efekcie realizacji planu ograniczono zatrudnienie, nastąpił wzrost wydajności oraz spadek kosztów wytwarzania. W marcu 1948 r. IRI podjął się restrukturyzacji zakładów przemysłu maszynowego, tworząc IRI Finmeccanica (Societa Finanziaria Meccanica), obejmującej przedwojenne państwowe zakłady zbrojeniowe, które w wyniku tych działań zmieniły profil produkcji na cywilny [Janek, 2016, s. 148-149].

Zwrócenia uwagi wymaga ogromny postęp w rozwoju produkcji przemysłowej we Włoszech, który nastąpił od połowy pięćdziesiątych XX wieku, pod wpływem militaryzacji gospodarki, w następstwie wojny koreańskiej. Przedsiębiorstwa włoskie do 1 lipca 1952 r. otrzymały od rządu 328 mld lirów na realizację zamówień wojskowych, z czego 312 mld lirów przejął przemysł metalowy i budowy maszyn. Przemysł włoski produkował wówczas na potrzeby zamówień wojskowych w USA dla krajów NATO. W latach 1951–1955 Włochy realizowały zamówienia od USA o wartości 563 mln dol. (ponad 350 mld lirów), czego wynikiem było podwyższenie do 13% udziału produkcji wojennej w produkcji ogółem. Dodać należy, że na zwiększenie produkcji przemysłowej Włoch, w okresie 1950–1960, miał wpływ wzrost nakładów kapitałowych (inwestycji) w gospodarce, pobudzany dużymi zyskami oraz popytem na produkcję zbrojeniową [Klimiuk, 2016b, s. 227].

2.3. Narodowy Koncern Naftowy

W wyniku odkrycia złóż ropy naftowej na terenie Włoch, na kanwie ustawy z 1953 r. został powołany Narodowy Koncern Naftowy – ENI (Ente Nazionale Idrocarburi). Koncern otrzymał status instytucji przemysłowo-finansowej o charakterze użyteczności publicznej, przy czym jego statutowym celem było

⁶ Oscar Sinigaglia (1877–1953) – inżynier, przedsiębiorca, w latach 1945–1953 prezes koncernu Finsider SA.

koordynowanie działań państwa w zakresie poszukiwań oraz wydobycia paliw i surowców energetycznych, z prawem wyłączności prowadzenia prac poszukiwawczych w dolinie Padu oraz budowy gazociągów. Instytucja ENI była po IRI najważniejszym podmiotem zarządzającym udziałami państwowymi. Dodać należy, że ustawa z 1956 r. rozszerzyła uprawnienia ENI na tereny poza doliną Padu oraz zezwoliła na przejmowanie koncesji od osób prywatnych z chwilą wygaśnięcia terminu koncesji lub w wypadkach niewypełnienia zadań określonych w koncesji [Piotrowska–Hochfeld, 1964, s. 28].

Odkryte surowce naturalne, tj. ropa naftowa oraz gaz ziemny spowodowały, że Włochy zostały ulokowane w szeregu krajów zasobnych w surowce energetyczne, co pozwoliło na redukcję importu paliw oraz pozostałych wyrobów przemysłu chemicznego. Jednocześnie nastąpiło wówczas zwiększenie eksportu, które obejmowało towary wytwarzane przez gałęzie produkcji, które korzystały z powyższej bazy surowcowej.

2.4. Plan Vanoniego – dziesięcioletni plan rozwoju dochodów i zatrudnienia we Włoszech w latach 1955–1964

Wzrost nakładów inwestycyjnych w sferze przemysłowej na południu Włoch został zapoczątkowany w 1950 r., natomiast od 1954 r. pod kierownictwem ministra gospodarki Ezio Vanoniego⁷ przeistoczył się w zaplanowane działanie. Oficjalny projekt i założenia wieloletniego programu rozwoju gospodarczego kraju został przedstawiony na posiedzeniu rządu włoskiego 29 grudnia 1954 r. przez ministra Vanoniego pod nazwą „Dziesięcioletni plan rozwoju dochodów i zatrudnienia we Włoszech w latach 1955–1964” [Trznadel, 1988, s. 135]. Dokument, nazwany później planem Vanoniego został opracowany we współpracy z grupą ekspertów gospodarczych związanych ze Stowarzyszeniem na rzecz Rozwoju Przemysłu Południa. Określono w nim główne kierunki rozwojowe kraju oraz planowanie i realizację inwestycji strategicznych. Dodatkowo plan zakładał, że polityce gospodarczej musi towarzyszyć polityka społeczna, ukierunkowana na sprawiedliwą redystrybucję dochodu narodowego.

Plan Vanoniego formułował trzy zasadnicze cele:

- osiągnięcie w ciągu dziesięciu lat pełnego zatrudnienia w gospodarce, do 1964 r. plan rozwoju 3,2 mln nowych stanowisk pracy;
- zmniejszenie dysproporcji gospodarczych między północną i południową częścią kraju;

⁷ Ezio Vanoni (1903–1956) włoski ekonomista, polityk, minister finansów (1948–1954), budżetu (1954–1956) w kilku rządach De Gasperi.

- osiągnięcie trwałej równowagi w bilansie płatniczym [Janek, 2016, s. 153].

Szczegółowe założenia planu Vanoniego określały przeznaczenie 15 737 mld lirów, z czego 52,2% dedykowane było dla Włoch północnych, natomiast 47,8% dla Włoch południowych. Wysokość nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na głowę ludności miała wynieść na południu kraju 410 tys. lirów, a na północy 270 tys. lirów. Dochód narodowy południa miał się zwiększyć z 2 200 mld lirów w 1954 r. do 4 800 mld lirów w 1964 r., a na północy z 8 250 mld do 12 200 mld lirów. W wyniku realizacji założeń planu, dochód narodowy południowej części Włoch w 1964 r. miał osiągnąć poziom 24% dochodu ogólnokrajowego, podczas gdy liczba ludności tam zamieszkującej miała wynieść 38% ludności całego kraju [Klimiuk, 2015, s. 385].

Głównym instrumentem realizacji planu Vanoniego miały być infrastrukturalne inwestycje państwa skoncentrowane w trzech dziedzinach:

- w tzw. sektorach napędowych,
- w budownictwie mieszkaniowym,
- w sektorach produkcyjnych.

Do sektorów napędowych, mających wpływ na tworzenie infrastruktury i rozwój pozostałych gałęzi gospodarki oraz tworzenie nowych miejsc pracy zaliczono rolnictwo (rewitalizacja nieużytków, prace melioracyjne), przedsiębiorstwa użyteczności publicznej (kolej, porty, lotniska, energetyka, gazownictwo, telekomunikacja, szpitale, szkoły) oraz roboty publiczne (drogi, mosty, infrastruktura wodno–kanalizacyjna) [Janek, 2016, s. 153].

Plan Vanoniego nie miał niestety znaczącego wpływu na ograniczenie bezrobocia i zniwelowanie zapóźnień rozwojowych południowej części Włoch, należy jednak przyznać, że dzięki uruchomieniu inwestycji, w tym infrastrukturalnych, przyczynił się do rozkwitu gospodarki Włoch w latach 1958–1963.

2.5. Ministerstwo Udziałów Państwowych

Jednym z głównych zadań politycznych w zakresie niwelowania różnic w rozwoju gospodarczym pomiędzy północną, a południową częścią Włoch było budowanie strategii inwestycyjnych na obszarach zacofanych gospodarczo, rozwój inwestycji publicznych oraz realizacja polityki zatrudnienia. Gdy premierem Włoch został Antonio Segni⁸, który był zwolennikiem państwowego interwencjonizmu, sektor państwowy stał się uprzywilejowanym podmiotem

⁸ Antonio Segni (1891–1972) – prawnik, profesor uniwersytetu w Perugii, w okresie międzywojennym polityk Partii Ludowej, po wojnie – Chrześcijańskiej Demokracji, prezydent republiki (1962–1964).

i inwestorem na włoskim rynku. W 1956 r. powołano Ministerstwo Udziałów Państwowych (Ministero delle Partecipazioni Statali), którego zadaniem był nadzór nad IRI i ENI oraz określenie priorytetów inwestycyjnych i głównych kierunków aktywności gospodarczej. Prowadzona przez rząd polityka interwencjonizmu znalazła odzwierciedlenie w działalności IRI, gdyż w 1956 r. holding otrzymał koncesję na rozbudowę i obsługę całej krajowej sieci telefonicznej oraz brał udział w programie budowy sieci autostrad, która połączyła bogatą północ z biednym południem Włoch, przyczyniając się do zmniejszenia izolacji, rozwoju turystyki i ożywienia gospodarczego tej części kraju.

2.6. Fundusz dla Południa – Kasa Południa

Jak już wspomniano, ekonomiczne i polityczne różnice rozwojowe pomiędzy północną, a południową częścią Włoch nie zostały zniwelowane po zakończeniu II wojny światowej, mimo licznych prób ich wyeliminowania. Północ kraju charakteryzowała się wysoko rozwiniętym przemysłem, natomiast południowa część stanowiła obszar o przewadze produkcji rolnej prowadzonej przez wielkich obszarników, którzy de facto nie byli zainteresowani jej rozwojem, z uwagi na możliwość obniżenia wygórowanych ówczesnie cen. W tej sytuacji rząd Włochi podjął próbę reformy rolnej, która polegała na skupowaniu użytków rolnych od wielkich posiadaczy, a następnie na jej podziale między rodziny chłopskie. Podjęte wówczas działania były niewystarczające do zlikwidowania ubóstwa na tych terenach, jak również nadmiaru siły roboczej [Klimiuk, 2016a, s. 164].

Olbrzymie dysproporcje rozwoju pomiędzy regionami północnymi i południowymi zaważyły na rozwoju całej gospodarki. Dopiero ustawa nr 646 z 10 sierpnia 1950 r. powołująca Kasę Południa (Cassa per il Mezzogiorno) może zostać uznana za początek prowadzonej w latach 1951–1960 polityki regionalnej, przewidującej realizację planu interwencji nadzwyczajnej mającej na celu ekonomiczny i społeczny rozwój południa Włoch, poprzez tworzenie infrastruktury gospodarczej. Ówczesny premier Włoch Giuseppe De Gasperi⁹ prognozował, że po wdrożeniu kompleksowego planu naprawczego południowy region Włoch będzie zdolny do samodzielnego rozwoju. Instytucja ta, jako autonomiczny, wyspecjalizowany organ wyposażony w osobowość prawną samodzielnej instytucji prawa publicznego, miała zapewnić lepszą koordynację międzyresortową, będąc jednocześnie uniezależniona od bieżącego stanu koniunktury gospodarczej. Kasa Południa uzyskała szeroką autonomię finansową polegającą, m.in. na prawie do emisji obligacji i możliwości ubiegania się o fundusze na międzyna-

⁹ Giuseppe De Gasperi (1881–1954) – włoski polityk, premier Włoch (1945–1953).

rodowym rynku kapitałowym. Fundusze pozyskane od Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, Europejskiego Banku Inwestycyjnego i Banku Morgana osiągnęły w 1969 r. sumę 642 mld lirów pożyczki [Trznadel, 1988, s. 119]. W latach 1951–1960 udzielona pomoc finansowa skierowana była przede wszystkim na meliorację, budowę infrastruktury drogowej i kolejowej. Łączne wydatki inwestycyjne wyniosły 0,8% włoskiego PKB. Ponad 72% wydatkowanych środków przeznaczono na meliorację gruntów oraz finansowanie inwestycji związanych z reformą rolną. Natomiast pozostała część pomocy 28% skierowano na budowę infrastruktury komunikacyjnej, wodociągi, kanalizację, a także realizację przedsięwzięć nakierowanych na zwiększenie atrakcyjności turystycznej [Pastuszka, 2015, s. 233].

Działalność Kasy Południa przyniosła efekty gospodarcze, gdyż w latach 1951–1955 około 20% łącznego wzrostu dochodu na południu Włoch było rezultatem ekonomicznym jej działalności interwencyjnej [Trznadel, 1988, s. 123]. Warto dodać, że znaczna część korzyści płynących z działań podejmowanych przez Kasę stała się również udziałem regionów północnych, gdyż stamtąd pochodzili fachowcy wymagani do tworzenia infrastruktury na południu oraz większość dóbr inwestycyjnych.

Należy zauważyć, że inwestycje realizowane wówczas w regionach południowych Włoch, które poza biedą cechował również brak infrastruktury, były kosztownym i ryzykownym przedsięwzięciem. Dodatkowym, negatywnym elementem był fakt, że realna stopa zwrotu kapitału była tam niższa niż w północnych, lepiej rozwiniętych regionach. W rozwoju ekonomicznym regionu południowego dużą rolę odegrały działania rządu, polegające na wprowadzeniu ułatwień kredytowania i udzielania ulg podatkowych. Celem takiej pomocy było stymulowanie rozwoju przemysłu na tym obszarze, w wyniku czego północno-włoskie koncerny: Fiat, Pirelli, Olivetti otworzyły tam swe filie. Przedsięwzięcia te okazały się jednak niewystarczające w stosunku do potrzeb regionu, który w dalszym ciągu posiadał cechy obszaru zacofanego w porównaniu z silnie uprzemysłowioną północą kraju [Klimiuk, 2016a, s. 165].

W 1960 r. obroty handlowe Włoch osiągnęły olbrzymie rozmiary zarówno po stronie eksportu, jak również importu. Tempo wzrostu eksportu w tym okresie, wynoszące 25,3%, było najwyższe w Europie, jednocześnie przyrost importu – 40,2%, osiągnął najwyższy poziom w grupie krajów Europy Zachodniej [Klimiuk, 2016b, s. 242].

Począwszy od 1961 r. celem rządowej interwencji na południu Włoch było głównie uprzemysłowienie, którego mogły dokonać duże, państwowe przedsię-

biorstwa wybranych branż. W tym celu nałożono na nie obowiązek przeznaczania 60% całkowitej wartości ich inwestycji na powstanie nowych zakładów w południowych regionach. Do takiego kierunku działalności zachęcało zwolnienie przedsiębiorstw z podatku dochodowego w okresie 5 lat oraz możliwość skorzystania z dotacji na tworzenie nowych miejsc pracy. Skala zapoczątkowanych inwestycji w tym czasie na południu przewyższała jej natężenie na północy Włoch, wobec czego można było wówczas zaobserwować wzrost produkcji przemysłowej realizowanej na południu Włoch.

Rezultatem dokonanych na południu Włoch inwestycji był znaczny wzrost produkcji przemysłowej odnotowany w kolejnych latach. W 1973 r. stopa akumulacji kapitału (32,6%) była o 11 punktów procentowych wyższa niż w pozostałej części kraju i niemal dwukrotnie wyższa niż w 1951 r. (17,5%). Wynikiem udzielonego wsparcia był wzrost zatrudnienia w sektorach pozarolniczych, szczególnie w produkcji przemysłowej, budownictwie i usługach rynkowych oraz spadek produkcji rolniczej. W 1973 r. PKB na mieszkańca południa Włoch wyniósł 61,3% poziomu centrum i północy kraju. Zmiana ta była wynikiem wyższego średniorocznego tempa wzrostu PKB na południu (5,2%), niż w pozostałej części kraju (5,1%). Wzrost gospodarczy południa kraju nie przełożył się na zwiększenie zatrudnienia ogółem, które w tym okresie spadało co roku o 0,4%, podczas gdy na północy Włoch rosło o 0,3%. Pracę mieszkańcom południa Włoch umożliwiała migracja do północnych regionów oraz do krajów EWG [Pastuszka, 2015, s. 234].

ZAKOŃCZENIE

Celem artykułu była analiza skuteczności działań polityczno-gospodarczych podejmowanych przez polityków włoskich, mających na celu rozwój gospodarczy kraju oraz wyrównanie poziomów rozwoju ekonomicznego południowych i północnych regionów Włoch. Opracowanie dotyczyło okresu od wybuchu I wojny światowej, poprzez rządy sprawowane przez Benito Mussoliniego i lata powojenne, aż do okresu określanego „cudem gospodarczym” z końca lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku.

Polityka interwencjonizmu państwa włoskiego była realizowana poprzez utworzenie wyspecjalizowanych podmiotów, powołanych w celu podejmowania działań ingerujących w gospodarkę oraz wsparcie poszczególnych jej gałęzi, m.in. przemysłu wydobywczego, produkcji przemysłowej, budowy infrastruktury, ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia południowych regionów Włoch

oraz działań mających na celu zmniejszenie bezrobocia. Przykładami podejmowanych wysiłków w tej sferze było utworzenie, m.in. Konsorcjum na rzecz Subwencji dla Przemysłu, Instytutu Rekonstrukcji Przemysłowej, Narodowego Koncernu Naftowego oraz realizacja Planu Vanoniego, Kasy Południa, Planu Marshalla, zwanego Europejskim Programem Odbudowy.

Ingerencję państwa zaobserwować można już w czasie pierwszej wojny światowej, kiedy grupa banków włoskich powołała Konsorcjum na rzecz Subwencji dla Przemysłu, którego zadaniem było finansowe wspieranie produkcji wojennej. Następnie, w latach dwudziestych XX wieku utworzono Instytut Rekonstrukcji Przemysłowej – IRI, zarządzający udziałami państwowymi, a jego celem było uzdrowienie przemysłu i systemu bankowego. Podczas drugiej wojny światowej działalność Instytutu została całkowicie podporządkowana celom zbrojeniowym. Po wojnie działania rządu były ukierunkowane na odbudowę podstawowych działów przemysłu oraz zmianę produkcji z militarnej na cywilną. Ingerencja państwa włoskiego stanowiła wówczas uzupełnienie działalności gospodarczej sektora prywatnego i koncentrowała się na dziedzinach o wysokich nakładach inwestycyjnych i niskiej rentowności.

Ogromną rolę w rozwoju gospodarczym Włoch odegrała pomoc udzielona w ramach planu Marshalla, która początkowo polegała na przekazaniu towarów konsumpcyjnych, a następnie maszyn i wyposażenia dla przemysłu. Gros amerykańskiej pomocy zostało wykorzystane na rozbudowę i modernizację produkcji, obejmującą w szczególności monopol przemysłowy Włoch.

W kolejnych latach przedsiębiorstwa kontrolowane przez państwo, urzędując strategiczne cele polityki ekonomicznej władz, przejęły rolę najważniejszego inwestora w kluczowych dla kraju projektach i stały się ważnym czynnikiem stymulującym rozwój przemysłu, zmiany strukturalne w gospodarce oraz wzrost zatrudnienia.

W latach pięćdziesiątych XX wieku utworzono Narodowy Koncern Naftowy – ENI, który otrzymał status instytucji przemysłowo-finansowej o charakterze użyteczności publicznej, koordynującej działania państwa w zakresie poszukiwań oraz wydobywania paliw i surowców energetycznych oraz budowy gazociągów.

Państwowe koncerny IRI oraz ENI wniosły istotny wkład w industrializację i rozwój gospodarczy południowej części kraju, chociaż nie osiągnęły założonych celów ani pod względem poziomu inwestycji i produkcji przemysłowej, ani w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy. Należy podkreślić, że rozwój południowych Włoch nie byłby możliwy bez liczącego się zaangażowania kapita-

łowego państwa, zwłaszcza w dziedzinach charakteryzujących się największym ryzykiem inwestycyjnym i ogromnymi wydatkami.

W historii gospodarczej Włoch, okres od 1956 r. do 1963 r. nazywany został okresem rozwoju lub cudu gospodarczego. Poddając analizie powyższy czas wyróżnić można kilka pozytywnych cech, które wówczas miały miejsce, m.in. wzrost dochodu narodowego na jednego mieszkańca, dalszy rozwój sektora przemysłowego, otwarcie gospodarki wobec zagranicy, uzyskanie stabilności pieniądza i równowagi bilansu płatniczego. W tym okresie wystąpiły również negatywne zjawiska, polegające na utrzymującym się dualizmie struktury przemysłowej kraju, dysproporcjach w podziale dochodu, strukturze konsumpcji, problemie bezrobocia powodowanym masową emigracją, małą skutecznością wydatków publicznych [Przybylska-Kapuścińska, 1993, s. 42]. Czynnikiem, który wpłynął na ekspansję gospodarczą Włoch był eksport wzmocniony przystąpieniem kraju do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). Otwarcie gospodarki Włoch i rozwój eksportu wpłynęły na ukształtowanie się struktury produkcyjnej składającej się z dwóch sektorów: sektora przemysłu nastawionego na eksport oraz sektora produkującego na potrzeby wewnętrzne kraju. Do pierwszego z nich zaliczono takie gałęzie przemysłu jak: mechaniczny, chemiczny, odzieżowy, obuwniczy i samochodowy, które wymagały wysokiej wydajności, a zyski przeznaczane były na wzrost inwestycji i modernizację aparatu produkcyjnego. W drugim sektorze występował przemysł: spożywczy, tekstylny, budownictwo i handel detaliczny. W okresie cudu gospodarczego rosły płace w dziedzinach zatrudniających pracowników w sektorze eksportowym. Z punktu widzenia sytuacji walutowej i bilansu płatniczego okres ten był dla Włoch bardzo korzystny, gdyż w 1958 r. lir włoski stanowił jedną z najbardziej stabilnych walut na świecie. Dodać należy, że rozwój przemysłu, szczególnie w sektorach eksportowych dominował w regionach północnych, co pogłębiało istniejące już opóźnienie gospodarcze południa Włoch [Przybylska-Kapuścińska, 1993, s. 42]. Dysproporcje w rozwoju strukturalnym wpłynęły na dostęp, m.in. do usług, przy czym największy problem stanowił transport, który również obecnie ma ogromne znaczenie dla rozwoju turystyki. Przykładowo na północy i w środkowej części kraju zlokalizowanych jest wiele lotnisk (około 30), w tym o zasięgu międzykontynentalnym (Rzym, Mediolan, Wenecja), mających decydujący wpływ na liczbę turystów zagranicznych zwiedzających poszczególne regiony kraju [Noviello, 2015, s. 100]. Zatem, pomimo wieloletnich inwestycji czynionych w budowę infrastruktury, licznych przedsięwzięć ekonomicznych, których celem był rozwój społeczno-gospodarczy południa Włoch, działania te

okazały się niewystarczające by skutecznie przeciwdziałać zmniejszeniu dystansu dzielącego Południe od Północy Włoch.

LITERATURA

Clark Martin. 2009. *Współczesne Włochy 1871-2006*. Książka i Wiedza. Warszawa.

Fornaro Pasquale. 2016. *Włoskie Risorgimento: mit i rzeczywistość*, tłumaczenie Kowalik Katarzyna. Przegląd Nauk Historycznych R. XV. nr 2.

Janek Jolanta. 2016. *Rola sektora państwowego w powojennym rozwoju Włoch oraz w okresie boomu gospodarczego w latach 50 i 60 XX w.* Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace. SGH, Warszawa. nr 1.

Klimiuk Zbigniew. 2014. *Przedsiębiorstwa, banki i regiony w gospodarce. Przypadek Włoch w okresie rządów Benito Mussoliniego* [w:] *Przedsiębiorstwa, banki i regiony w gospodarce*. red. Jacek Grzywacz, Sławomir Kowalski, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku.

Klimiuk Zbigniew. 2015. *Ewolucja Gospodarki Włoch po II wojnie światowej – od „cudu” do kryzysu gospodarczego*. Zeszyty Naukowe PWSZ. Płock.

Klimiuk Zbigniew. 2016a. *Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część I)*. Przegląd Prawno-Ekonomiczny. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli. nr 35.

Klimiuk Zbigniew. 2016b. *Odbudowa gospodarki i stabilizacja walutowa Włoch w latach 1945-60 (część II)*. Przegląd Prawno-Ekonomiczny. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli. nr 36.

Kozioł-Nadolna K., *Polityka Innowacyjna we Włoszech – wstępne rozważania*, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, Studia i Prace WNEiZ US, Szczecin 2016, nr 43/1.

Krzyżanowski Witold, *Polityka Ekonomiczna Faszyzmu*, Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1933.

Noviello Monika, *Dysproporcje społeczno-ekonomiczne i bariera mentalna między północnymi i południowymi Włochami* [w:] *Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce*, tom 1, red. Jędrzej Nyckowiak, Poznań 2015.

Pastuszka Sławomir, *Wpływ polityki interwencyjnej rządu na rozwój południowych Włoch w latach 1950-2012* [w:] *Liberalizm czy Interwencjonizm? Kształtowanie się ładu społeczno-gospodarczego w Europie w latach 1989-2014*, red. Robert Ciborowski, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2015.

Piotrowska-Hochfeld Krystyna, *Zagadnienia wzrostu gospodarczego Włoch*, PWE, Warszawa 1964.

Przybylska-Kapuścińska Wiesława, *Polityka antycykliczna Francji i Włoch*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, GUS, Warszawa 1993.

Trznadel Wojciech, *Przestrzenne dysproporcje gospodarczo-społeczne we Włoszech XIX i XX wieku i drogi ich przewyższania*, Wydawnictwo UW, Wrocław 1988.

Strony internetowe

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Mezzogiorno>